

Κωστής Κοκκινόφτας

Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

**Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΚΛΗΡΟΥ ΣΤΗΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ**

Η ίδρυση από τον απόφοιτο της Πατριαρχικής Ακαδημίας της Κωνσταντινούπολης, Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Φιλόθεο, Ελληνικής Σχολής στη Λευκωσία και η ανάληψη της διεύθυνσής της από τον μετέπειτα Πατριάρχη Ιεροσολύμων Εφραίμ Αθηναίο, το 1742, συνέτεινε ώστε να δημιουργηθεί στο αρχιεπισκοπικό περιβάλλον αξιόλογη πνευματική κίνηση με σημαντική εκδοτική δραστηριότητα. Κατά την εικοσαετία που ακολούθησε, μέχρι το 1761, που ο Εφραίμ εγκατέλειψε το νησί, ανέδειξε αρκετούς διακεκριμένους μαθητές και, είτε ο ίδιος είτε οι τελευταίοι, πραγματοποίησαν σημαντικό αριθμό εκδόσεων. Περίοπτη θέση ανάμεσά τους καταλαμβάνουν το Ιστορικό της Μονής Κύκκου, η «Τυπική Διάταξη» της Μονής Μαχαιρά, που συνέγραψε ο Όσιος Νείλος, το 1201, η ακολουθία του ιδρυτή και προστάτη της Εκκλησίας της Κύπρου Αποστόλου Βαρνάβα, την οποία συνέθεσε ο μαθητής του Εφραίμ Ιεροδιάκονος Σωφρόνιος, καθώς και η «Τυπική Διάταξη» του Αγίου Νεοφύτου, που τυπώθηκε με τη φροντίδα τού επίσης μαθητή του λόγιου Σχολάρχη, Αρχιμανδρίτη Κυπριανού, με αποτέλεσμα να καταστούν ευρύτερα γνωστά τα βασικά κείμενα της τοπικής εκκλησιαστικής γραμματείας και να διασωθούν από τη λήθη.

Κατά την παραμονή του στην Κύπρο, ο Εφραίμ εξέδωσε επίσης βίους και ακολουθίες Αγίων, βιβλία πνευματικής οικοδομής, καθώς και άλλα έντυπα για τη διδασκαλία των ελληνικών γραμμάτων. Αρκετά από αυτά επιμελήθηκε ο «κατά πνεύμα υιός του», όπως τον αποκαλεί, Μικρασιάτης Πρωτοσύγκελλος της Μονής Κύκκου και μετέπειτα Μητροπολίτης Αγκύρας Σεραφείμ Πισσίδειος. Ο τελευταίος εξέδωσε επίσης βιβλία στα караμανλίδικα, δηλαδή στην τουρκική γλώσσα, αλλά με ελληνικούς χαρακτήρες, χάριν των Τουρκόφωνων Ορθοδόξων της Μικράς Ασίας, ώστε να συμβάλει στη στερέωσή τους στη χριστιανική πίστη.

Η εκδοτική αυτή δραστηριότητα εντάθηκε με την άνοδο, το 1767, στον αρχιεπισκοπικό θρόνο τού από Πάφου Χρυσάνθου, οπότε, ανάμεσα σε άλλα, ο προαναφερθείς Αρχιμανδρίτης Κυπριανός εξέδωσε, το 1779-1780, τα ογκώδη φιλοσοφικά

έργα του Θεόφιλου Κορυδαλέα «Είσοδος Φυσικής Ακροάσεως κατ' Αριστοτέλην» και «Περί Γενέσεως και Φθοράς κατ' Αριστοτέλην», με δαπάνες του Κύπριου Αρχιεπισκόπου και του Μητροπολίτη Πάφου Αγίου Παναρέτου αντιστοίχως, που αποτελούν σημαντική συμβολή στον Ελληνικό Διαφωτισμό του 18ου αιώνα. Ο Κυπριανός εξέδωσε, επίσης, το έργο του ίδιου φιλοσόφου «Τύποι επιστολών ή τε περί Ρητορικής», το οποίο εχρησιμοποιείτο από τους μαθητές της εποχής. Τα συγγράμματα αυτά, καθώς και άλλα του Κορυδαλέα, ο οποίος εθεωρείτο ως ο κατεξοχήν φορέας της εκκλησιαστικής αντίληψης για τη φιλοσοφία, κυκλοφορούσαν σε χειρόγραφα και εξυπηρετούσαν, καθόλο τον 17ο και 18ο αιώνα, διδακτικούς σκοπούς ως βασικά εγχειρίδια φιλοσοφίας, που συμπλήρωναν την παραδοσιακή θρησκευτική μόρφωση των ελληνοπαίδων. Τέτοια χειρόγραφα σώθηκαν στις βιβλιοθήκες της Αρχιεπισκοπής Κύπρου, της Μητρόπολης Κιτίου και της Μονής Κύκκου, και ενδεχομένως και αλλού. Το γεγονός αυτό επέβαλε, κατά τον εκδότη τους, Αρχιμανδρίτη Κυπριανό, αναγκαία την έντυπη κυκλοφορία τους, ώστε να καταστεί ευκολότερη «η πνευματική καλλιέργεια των φιλομαθών και των φιλεπιστημόνων», όπως αναφέρει, και κατά συνέπεια να συμβάλει στην ευκολότερη γνωριμία των Νεοελλήνων με τη σκέψη και τον λόγο των αρχαίων προγόνων.

Εκτός από τις ανωτέρω εκδόσεις, ο Αρχιμανδρίτης Κυπριανός εξέδωσε και την «Ιστορία Χρονολογική της Νήσου Κύπρου», που τον καταξίωσε ανάμεσα στους πρωτεργάτες της εθνικής και παιδευτικής αφύπνισης του Ελληνισμού. Η «Ιστορία» τυπώθηκε «δι' ιδίων αναλωμάτων», όπως γράφει, και αποτελεί, όπως πολύ ορθά επεσήμανε ήδη από το 1873 ο Κωνσταντίνος Σάθας, το πρώτο επιστημονικό ιστορικό σύγγραμμα στα χρόνια του Τουρκοκρατούμενου Ελληνισμού και μοναδική πηγή της κοινωνικής ιστορίας του. Ανδρωμένος πνευματικά στο αρχιεπισκοπικό περιβάλλον, έχοντας μελετήσει επαρκώς τις τοπικές παραδόσεις, και κάτοχος ευρείας μόρφωσης από τις σπουδές και τα ταξίδια του στη Δύση, ο Κυπριανός πραγματεύτηκε με μοναδική δεξιότητα ζητήματα, που αφορούν την ιστορία και τον πολιτισμό. Η «Ιστορία» του είναι ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα του Ελληνικού Διαφωτισμού και συνέβαλε στην παρουσίαση και προβολή της πολιτιστικής ταυτότητας του Ελληνισμού της Κύπρου. Ο Κύπριος Αρχιμανδρίτης αποτελεί το χαρακτηριστικό παράδειγμα λογίου της εποχής, ο οποίος δέχθηκε από τη Δύση ό,τι αποτελούσε πρόοδο στον κοινωνικό και φιλοσοφικό τομέα, και το αφομοίωσε με σεβασμό

στην παράδοση του τόπου του. Γι' αυτό και στην Ιστορία του, όπως έχει επισημανθεί από σύγχρονο λόγιο, «η Ορθόδοξη πνευματική παρακαταθήκη της Ανατολής συναντάται με το επιστημονικό πνεύμα του Διαφωτισμού».

Την ίδια εποχή, λίγα μόλις χρόνια πριν από την έναρξη της Επανάστασης του 1821, στην Κύπρο δεσπάζει η φυσιογνωμία του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού, ο οποίος είχε ζήσει για μακρό χρονικό διάστημα, στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, που αποτελούσαν τότε κανάλι σύνδεσης του Ελληνισμού με την ευρωπαϊκή παιδεία. Ανάμεσα στα άξια μνήμης έργα του περιλαμβάνεται η επανίδρυση της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας, το 1812, στην οποία έδωσε χαρακτήρα ευρύτερα μορφωτικό. Το ιδρυτικό έγγραφο, που συνέταξε για τη λειτουργία της, αποτελεί ένα μνημειώδες κείμενο υψηλών στόχων και ενθουσιώδους ενθάρρυνσης για την καλλιέργεια των ελληνικών γραμμάτων. Ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός, ζώντας μέσα στην πνευματικότητα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, προσπάθησε, σε μια περίοδο ιδιαίτερα δύσκολη για την Κύπρο, να συζεύξει τις νέες ιδέες με την πολιτιστική παράδοση του υπόδουλου Γένους. Τόσο το ιδρυτικό έγγραφο της Ελληνικής Σχολής, όσο και η επιστολή προς τους προκρίτους για την ίδρυση παρόμοιας Σχολής στη Λεμεσό το 1819, απηχούν τη δημιουργική αφομοίωσή τους από τον Κύπριο Αρχιεπίσκοπο, σύμφωνα με τις οποίες η γνώση αποτελούσε στολισμό των ανθρώπων και η παιδεία τους καθιστούσε θεοσεβείς και φιλοπάτριδες. Όπως αναφέρει, κύριος στόχος του ήταν να διδάσκονται οι μαθητές την Ορθόδοξη πίστη για να αποκτήσουν χρηστό ήθος και να γίνουν άνδρες «δίκαιοι, φρόνιμοι και θεοσεβείς», αλλά και «πολιτικοί, φιλοπάτριδες και φιλέμποροι», ώστε να καταστούν χρήσιμοι για την κοινωνία.

Κατά την υπό εξέταση περίοδο, η Κύπρος μετείχε επίσης στη γενικότερη προσπάθεια για την πνευματική αναγέννηση του Ελληνισμού μέσω των Αρχιερέων και των άλλων λογίων κυπριακής καταγωγής, οι οποίοι δραστηριοποιούντο στον χώρο των Πρεσβυγενών Πατριαρχείων. Για παράδειγμα, στο Οικουμενικό Πατριαρχείο συναντούμε Κύπριους κληρικούς ως διδασκάλους και σχολάρχες της Μεγάλης του Γένους Σχολής, καθώς και ως Αρχιερείς, οι οποίοι διακονούν σε Μητροπόλεις της Ελλάδας και της Μικράς Ασίας. Οι περισσότεροι από αυτούς διακρίνονται για την αφοσίωσή τους στην παράδοση του Πατριαρχείου και το ιδιαίτερο ενδιαφέρον τους για τη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων, όπως ο Οικουμενικός Πατριάρχης Γεράσιμος Γ', ο οποίος υπηρέτησε προηγουμένως και ως σχολάρχης της Μεγάλης του Γένους Σχολής. Στον τομέα της παιδείας και των ελληνικών

γραμμάτων διακρίθηκαν επίσης οι Κύπριοι Πατριάρχες Αλεξανδρείας Κυπριανός και Αντιοχείας Ανθέμιος, με την ίδρυση από τον πρώτο «Σχολής Ελληνικών Μαθημάτων» στο Κάιρο, το 1775, και τη λειτουργία από τον δεύτερο σχολείου στο Πατριαρχείο με διδάσκαλο τον Κύπριο αγωνιστή του 1821 Χαράλαμπο Μάλη, στις αρχές του 19ου αιώνα.

Η συμβολή αυτή του κυπριακού κλήρου στην προσπάθεια εθνικής αφύπνισης και πνευματικής αναγέννησης του Ελληνισμού εντάθηκε κατά τις παραμονές της Επανάστασης με τη δράση πέντε Κυπρίων Αρχιερέων, οι οποίοι υπηρετούσαν στο κλίμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, των Μητροπολίτη Νικομηδείας Αθανάσιου Καρύδη, Μηθύμνης, στη συνέχεια Προύσης και αργότερα Νικομηδείας Παναρέτου, Αγκύρας και ακολούθως Λοκρίδος Αγαθάγγελου Μυριανθούση, Δημητριάδος και Ζαγοράς Αθανάσιου Κασσαβέτη και Αρχιεπισκόπου Δημητσάνης Φιλόθεου Χατζή.

Ο πρώτος από αυτούς, Αθανάσιος Καρύδης, εξελέγη, το 1791, στον μητροπολιτικό θρόνο Νικομηδείας, όπου, το 1800, ίδρυσε Ελληνική Σχολή την πρώτη στη μικρασιατική αυτή πόλη στα νεότερα χρόνια. Την ίδια περίοδο διετέλεσε τακτικό μέλος της Ιεράς Συνόδου του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στη χάραξη της πολιτικής του, που λόγω της εθναρχικής του ιδιότητας είχε βαρύνουσα σημασία για τον χριστιανικό πληθυσμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο ρόλος του αυτός υπήρξε η αιτία, ώστε, αμέσως μετά την έναρξη της Επανάστασης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, να συλληφθεί από τους Οθωμανούς και να κλειστεί στις δυσώδεις φυλακές του Μποσταντζίμπαση. Όταν μάλιστα έγινε γνωστό ότι επαναστάτησε και η Πελοπόννησος, ο Σουλτάνος διέταξε την εκτέλεση του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄ και των φυλακισμένων Αρχιερέων Νικομηδείας Αθανασίου, Εφέσου Διονυσίου και Αγκιάλου Ευγενίου, την Κυριακή του Πάσχα, στις 10 Απριλίου 1821. Ο Αθανάσιος, ο οποίος ήταν εξουθενωμένος από τα βασανιστήρια, βλέποντας την αγριότητα των δημίων προσευχήθηκε μεγαλόφωνα, ζητώντας, σύμφωνα με αυτόπτη μάρτυρα, να παραδώσει την ψυχή του ειρηνικά στα χέρια του Θεού, οπότε αμέσως εξέπνευσε. Ωστόσο οι δήμιοι μετέφεραν τη σορό στην κιγκλιδωτή πύλη στον Γαλατά, όπου και την κρέμασαν. Πρόσφατα, τον Ιούλιο του 2021, η Εκκλησία της Ελλάδας, στα πλαίσια των εορτασμών της διακοσιετηρίδας από την Επανάσταση, κατέταξε στο αγιολόγιο τόσο τον Αθανάσιο, όσο και τους άλλους Αρχιερείς, που συμμαρτύρησαν με τον Γρηγόριο τον Ε΄.

Ο δεύτερος από τους ανωτέρω Αρχιερείς, οι οποίοι υπηρέτησαν στο κλίμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Πανάρετος, εξελέγη, το 1801, στον μητροπολιτικό θρόνο Μηθύμνης, όπου επικέντρωσε μεγάλο μέρος από τις δραστηριότητές του στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων, με την ίδρυση Σχολών στην Καλλονή, το 1804, και στα αμέσως επόμενα χρόνια στις κοινότητες Μανταμάδο και Μόλυβο, γεγονός που συνέτεινε ώστε να του δοθεί το προσωνύμιο του «αναμορφωτή της Λέσβου». Το 1817 η Ιερά Σύνοδος του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως τον εξέλεξε στον μητροπολιτικό θρόνο της Προύσας, όπου υπηρέτησε μέχρι την εκτέλεση του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄ και των άλλων Αρχιερέων. Τότε, οι επιζήσαντες Αρχιερείς αποφάσισαν τη μετάθεση του Παναρέτου στον μητροπολιτικό θρόνο Νικομηδείας, στη θέση του «οικτρώς το ζην εκμετρήσαντος» προαναφερθέντος Αθανάσιου Καρύδη. Οι συνθήκες, ωστόσο, που επικρατούσαν την περίοδο αυτή στη Βασιλεύουσα και στις περισσότερες πόλεις της Μικράς Ασίας, ήταν εξαιρετικά δύσκολες για τους Αρχιερείς, οι οποίοι κινδύνευαν από τις βιαιότητες των κατακτητών, αφού θεωρούνταν συνυπεύθυνοι της συνεχιζόμενης Επανάστασης. Ο Πανάρετος δοκιμάστηκε τότε σκληρά και στις αρχές Δεκεμβρίου 1821 κλείστηκε στις φυλακές του Μποσταντζίμπαση, όπου παρέμεινε μέχρι το 1823, υπομένοντας καρτερικά, κάτω από εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες, τη μεγάλη δοκιμασία της φυλάκισης. Απεβίωσε τον Απρίλιο του 1837, αφήνοντας φήμη σπουδαίου Αρχιερέα με σημαντική συμβολή στην Παιδεία και στην Εκκλησία.

Ο τρίτος Κύπριος Μητροπολίτης, που έδρασε την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης στο Οικουμενικό Πατριαρχείο είναι ο πρώην Κυκκώτης μοναχός Αγαθάγγελος Μυριανθούσης, ο οποίος αρχικά υπηρέτησε σε διάφορες χριστιανικές κοινότητες της Μικράς Ασίας, όπως ως επισκοπικός προϊστάμενος στην Κιουτάχεια, ενώ αργότερα διετέλεσε Έξαρχος στην περιοχή της Θεσσαλονίκης. Τελικά, αμέσως μετά την έναρξη της Επανάστασης συνελήφθη, μαζί με άλλους κληρικούς, και επίσης οδηγήθηκε στις κακόφημες φυλακές του Μποσταντζίμπαση. Αποφυλακίστηκε ένα περίπου χρόνο αργότερα, οπότε, τον Μάιο του 1823, εξελέγη στον μητροπολιτικό θρόνο Αγκύρας. Την περίοδο αυτή το Πατριαρχείο ακολούθησε πολιτική κατευνασμού των Οθωμανών, που υπαγορευόταν από τον απειλούμενο κίνδυνο για μαζικές σφαγές σε βάρος του ελληνικού πληθυσμού. Για τον λόγο αυτό, τον Σεπτέμβριο του 1827, εξέλεξε τον Αγαθάγγελο στον μητροπολιτικό θρόνο Θηβών και τον έστειλε για να τεθεί κάτω από τις διαταγές του Κιουταχή, και να καλέσει τον λαό σε υποταγή

στην Πύλη. Φθάνοντας, όμως, στην περιοχή, ο Κύπριος Μητροπολίτης αποσκίρτησε και, αφού ζώστηκε πολεμική σπάθη, ενώθηκε με τους αγωνιζόμενους Έλληνες και συμμετείχε μαζί τους στην εκστρατεία για την απελευθέρωση της Στερεάς Ελλάδας, όπως μαρτυρείται σε επιστολή, ημερομηνίας 20 Αυγούστου 1829, του Δημήτριου Υψηλάντη προς τον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια. Στη συνέχεια, το 1833, εξελέγη από τη νεοσυσταθείσα αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδας στον μητροπολιτικό θρόνο Λοκρίδος με έδρα την Αταλάντη, όπου υπηρέτησε μέχρι τον θάνατό του, που συνέβη το 1852, προσφέροντας πολύτιμες υπηρεσίες στην τοπική Εκκλησία.

Με το Οικουμενικό Πατριαρχείο συνδέθηκε επίσης ο Αθανάσιος Κασσαβέτης, ο οποίος εντάχθηκε από νεανικής ηλικίας ως αρχιδιάκονος στην υπηρεσία του προαναφερθέντος Πατριάρχη Γερασίμου Γ'. Στη συνέχεια, το 1794, εξελέγη στον μητροπολιτικό θρόνο Δημητριάδος και Ζαγοράς με έδρα τον Άνω Βόλο, όπου ανέπτυξε σημαντική δράση. Επέδειξε μάλιστα ιδιαίτερο ενδιαφέρον στον τομέα της διάδοσης της βυζαντινής μουσικής και μερίμνησε για την ετοιμασία μουσικών κωδίκων από τον πρωτοψάλτη του Οικουμενικού Πατριαρχείου Ιάκωβο Ναυπλιώτη, ο οποίος συνέθεσε για λογαριασμό του Κύπριου Μητροπολίτη ανθολογίες δοξαστικών και άλλων υμνογραφικών κειμένων. Αργότερα μνήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και όταν, στις αρχές Μαΐου του 1821, η Επανάσταση επεκτάθηκε στην περιοχή του Πηλίου, οπότε αφίχθηκαν σε αυτήν ελληνικά καράβια με αγωνιστές, ο Αθανάσιος συνενώθηκε με τους επαναστάτες. Η άμεση αντίδραση, όμως, των ισχυρών στρατιωτικών δυνάμεων της Λάρισας, που είχαν επικεφαλής τον Μαχμούτ πασά Δράμαλη, διέλυσε μέχρι τα μέσα Ιουνίου του ίδιου έτους τα επαναστατικά σώματα, με αποτέλεσμα ο Αθανάσιος να καταφύγει στη Μύκονο, όπου απεβίωσε το 1828.

Τέλος, με το Οικουμενικό Πατριαρχείο συνδέθηκε και ο Κύπριος Φιλόθεος Χατζής, ο οποίος επίσης υπηρέτησε ως διάκονος του προαναφερθέντος Πατριάρχη Γερασίμου Γ', μέχρι το έτος 1795, που εξελέγη Αρχιεπίσκοπος Δημητσάνης. Ο Φιλόθεος, κατά τη διάρκεια της αρχιερατείας του, προσέφερε, ανάμεσα σε άλλα, πολύτιμες υπηρεσίες στον τομέα της Παιδείας και της καλλιέργειας των ελληνικών γραμμάτων με την ενίσχυση της λειτουργίας των Σχολών Δημητσάνης, Βυτίνας και Στεμνίτσας. Ο Κύπριος Αρχιεπίσκοπος μνήθηκε από νωρίς στη Φιλική Εταιρεία, όπως, άλλωστε, και το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της μητροπολιτικής του περιφέρειας, όπου υπήρχε μακρά παράδοση στην παραγωγή πυρίτιδας.

Για τον λόγο αυτό επιδιώχθηκε από τους αδελφούς Νικόλαο και Σπυρίδωνα Σπηλιωτόπουλου η επαναλειτουργία των περίφημων μπαρουτόμυλων της Δημητσάνας, που είχαν καταστραφεί κατά την περίοδο των Ορλωφικών, το 1770, ώστε να εφοδιάζονται τα επαναστατικά σώματα με κατάλληλα πυρομαχικά. Ο Φιλόθεος και οι πρόκριτοι συγκρότησαν με τους αδελφούς Σπηλιωτόπουλου τη λεγόμενη «Ιερά Αδελφότητα», η οποία συντόνιζε τα διάφορα στάδια της παραγωγής και φύλαξης της πυρίτιδας.

Στο μεταξύ, στις αρχές του έτους 1821 οι Τουρκικές Αρχές της Πελοποννήσου κάλεσαν στην Τρίπολη τους Αρχιερείς και τους προκρίτους για υποτιθέμενη σύσκεψη, αλλά με πραγματικό σκοπό να τους θέσουν υπό ομηρία, φοβούμενοι τυχόν εξέγερση των κατοίκων. Στον σχετικό προβληματισμό, αν θα ανταποκρίνονταν στην πρόσκληση ή όχι, οι περισσότεροι από τους Αρχιερείς και προκρίτους αποφάσισαν τελικά ότι έπρεπε να μεταβούν στην πρωτεύουσα της Πελοποννήσου, ώστε να παραπλανήσουν τις Αρχές και να δοθεί χρόνος για την καλύτερη προετοιμασία της Επανάστασης. Λίγο μετά την προσέλευσή τους στην πόλη, ο Φιλόθεος και οι άλλοι Αρχιερείς, όπως και οι πρόκριτοι, φυλακίστηκαν και δέθηκαν με βαριά αλυσίδα, που αιχμαλώτιζε τα κεφάλια και περιόριζε τις κινήσεις τους. Στην κατάσταση αυτή παρέμειναν για περισσότερο από πέντε μήνες, ζώντας μέσα σε τραγικές συνθήκες υγιεινής, με αποτέλεσμα οι περισσότεροι να βρουν μαρτυρικό θάνατο. Ανάμεσά τους περιλαμβανόταν και ο Φιλόθεος, ο οποίος απεβίωσε στις 21 Σεπτεμβρίου 1821, δύο μόλις ημέρες πριν από την απελευθέρωση της Τρίπολης από τους Έλληνες.

Αξίζει να αναφερθεί ότι ανάμεσα στις εκατοντάδες των Κυπρίων αγωνιστών, που εντάχθηκαν στα ένοπλα σώματα των οπλαρχηγών κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, περιλαμβάνεται και ο στενός εκ πατρός συγγενής του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού Αρχιμανδρίτης Θεοφύλακτος Θησέας, ο οποίος συμμετείχε σε διάφορες πολεμικές αναμετρήσεις, όπως στην πολιορκία του Μεσολογγίου, όπου έχασε το ένα του χέρι. Για τη συμμετοχή του μάλιστα αυτή, η προσωρινή Διοίκηση της Ελλάδας τον προήγαγε, το 1825, στον βαθμό της αντιστρατηγίας.

Από όσα έχουν αναφερθεί είναι φανερό ότι ο κυπριακός κλήρος διεπότισε με την εκκλησιαστική και εθνική του συνείδηση την ατμόσφαιρα του μεγάλου ξεσηκωμού του 1821 και επιβεβαίωσε με τη συμβολή του στην προαγωγή των ελληνικών γραμμάτων και τη

συμμετοχή του στην Ελληνική Επανάσταση τη μεγάλη προσφορά που είχε πάντοτε στους αγώνες του Ελληνισμού για ελευθερία και πνευματική προκοπή.

Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Ακμή* 136 (2023) 457-464.